

Tisztelettel köszönti Önt a zoltandemnetworks.net csapata!

Deme Zoltán 1949 tavaszán, Szolnokon született. Általános és középiskolai tanulmányait, továbbá évtizedes zenei stúdióit is ebben a városban végezte. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen középiskolai tanári diplomát kapott magyar nyelv és irodalomból, emellett a néprajz szakot is elvégezte. 1976 februárjában doktorált, ugyanezen az egyetemen. A budapesti Színház és Filmművészeti Főiskola film- és tévérendező fakultásán filmrendezői diplomát kapott 1981 őszén. 1982 és 1985 között a Magyar Televízió filmrendezője. 1985 telén az Egyesült Államokba költözött. Itt három filmet és három kisjátékfilmet írt és rendezett, majd világproblémákkal összefüggő nemzetközi szervezeteket alapított és működtetett. Magyar tekintetben a Zoltan Foundation vált ismertté, ez a szervezet a szocializmus ösztöndíjhiányos éveiben magyar egyetemistáknak adott amerikai ösztöndíjat. 20 könyve, 6 filmje, 6 táncdarmája és operája, 4 komédiája jelent meg világnyelveken és magyarul.

Team of the zoltandemnetworks.net

Örömmel tesszük közzé az Interneten a Verseghy Ferencről, a Marseillaise legelső fordítójáról, a felvilágosodás korának polihisztor szerzőjéről szóló, első, updated kismonográfiát. Könyvformában az Egyesült Államokban jelent meg (Greenwood Lake, 1995.) Deme Zoltán kötődése Verseghy tevékenységéhez főleg morális indítatású, az azonos szülőföldnek, az elbocsátó szülővárosnak adózik a neves polihisztor életművének átfogó újrakutatásával és újraelemzésével (*Team of the zoltandemnetworks.net*).

Deme Zoltán könyvei Verseghyről: Verseghy kismonográfia, Verseghy kiadatlan írásai I-III. Verseghy bibliográfia, Verseghy könyvtára, Válogatás Verseghy legnépszerűbb műveiből. Deme Zoltán kisebb tanulmányai Verseghyről: Verseghy és a jambusi kettős ritmus, A Rikóti Mátvás életrajzi hátteréről. A fentiek közül több letölthető a földalról.

*Egészen más kép él az irodalmi köztudatban
Verseghyről, mint amilyen ő valójában volt...*

VERSEGHY FERENC

1760 körül Xavier de Feller, belga utazó nyolc ízben is megfordul Szolnok, kamarai mezővárosban. Leírásaiból idézünk. "Nem nagy ideje, hogy a síkságokat művelik itt. A törökkel vívott háborúk mindent elpusztítottak, nem lehetett erre látni egyetlen embert, falut, nyáját, sem megművelt területet. Valóságos sivatag volt itt... A várnak hosszú időn át a törökök voltak az urai. A várban és az egész környéken, éppen úgy, mint Szeged táján, ha kissé leás az ember a földbe, emberi csontok és rettenetes háborúk emlékei tűnnek elő... A váron és a ferencrendiek templomán kívül Szolnokon nincs más nevezetesség mint a sóraktár. E raktár igen nagy, és a só, amit a rónaszéki sóbányákból hoznak, igen jó. Máramaros megyéből sok fát is úsztatnak le a Tiszán ide... A nagyhét tartama alatt láttam nagyon változatos szertartásokat is itt. Egy magát arcon verő embert, ostorozó körmenetet, asszonyokat, akik magukat ütötték, és egy csoport legénykét, akik iszonyatos zajjal verték a földet. Ezt Pilátus verésének hívják itt... A lakosok nagyon szegények és részvétre indító életet élnek. Nagyrésztük majdnem minden nap a barmokkal együtt a jó szerencsére van bízva. Egy szobácskában tölti az életét egy egész család, szegényesen és nyomorúságban és egyformán is túrik...(1)

Verseghy Ferenc ekkor született Szolnokon. (1757. IV. 3.) Egyáltalán nem nyomorúságban élő plebejus család sarjaként azonban, mint a szakirodalomban mindenütt olvasni. Születése a kisváros életének számottevő eseménye volt. Keresztelését (a többi újszülöttel ellentétben) Péter Hyacinthus Rózsa, a ferencesek itteni rendházfőnöke végezte, keresztapja Bósz Ferenc volt, az itteni vármegyei esküdt, ez időben a mezőváros első embere. Apja, Verseghy János is a helybéli tekintélyek egyike, Szt. Rókus tiszteletére fölépített kápolnája a városháza mellett áll, ő maga egyébként sőtiszt, állami poszton álló nemesember. (2) Verseghy János kevéssel fia születése után meghalt. Némi vagyon azonban maradt utána, s így mód nyílt gyermekének előbb a szolnoki német iskolában, majd a németajkú Pesten, a jó nevű piarista gimnáziumban való iskoláztatására. (3)

Verseghy Jánosné Schaibl Erzsébet 1769 körül Vígh Ignáchoz, az egri püspök számtartójához ment nőül, a városba költözött, s gyermekét is átíratta az itteni jezsuita gimnáziumba. Eger ekkoriban kezd barokk kisvárossá kiépülni. Eszterházy Károly püspök a híres líceumot már tető alá hozta, s készül a régi vár mellé épült, ódon, zezugos utcákat is az újszerű városképbe vonni. Nem kisemberek karjával: Fellner Jakab, a kitűnő építész, Kracker Lukács, a kor legkiválóbb festőinek egyike, s mellettük igen jó olasz szobrászok működnek itt. (4) A püspöki udvarból kiáramló, építő, barokkos kultúra nem csupán a szolnokinál és a pestinél városibb élet és modernebb városkép élményét nyújtotta a tizenéves Verseghynek, hanem művelődési tartalmával az első számottevő, eszméltető hatásokat is jelentette számára. A kisvárost belengő, derűs, későbarokk hangulat körében a latin nyelvű jezsuita poézis lassanként kezd megmagyarosodni, néhol már csaknem világi színezetűvé válni. Az iskoladrámákban immár csengő, olaszos áriák, világias melódiák oldozgatják a régiesebb, nehézkesebb ritmusokat. Koháry, Beniczky komolyabb tónusa helyett a könnyedebb dalok kelnek szárnyra, a játékosan gáláns, üde, amadés énekek - a városi ifjúság érzületét ezek alakítják immár. De Egerben lakik Szaitz Leó is, s az ő nyomtatott műveiből, röpirataiból, szónoklataiból a védekező és ellentámadó egyház próbálja megállítani az ifjúságot új érzületének és eszmélkedésének útján. Ám hiába, hatalma alig van már ezen a mind jobban és jobban szétterjedő érzésvilágon.(5)

Ez a katolikumtól is, a kötelező költészeti hagyománytól is távolodó, fölszabadultabb, könnyedebb dalköltészet kelt feszültségeket a kamaszodó Verseggyben is, aki az előírással iskolai versificatio mellett a maga örömeire magyar nyelvű versek írásával is próbálkozik. A könnyű és tetszetős lírához lelkesen hozzáhangolódni kívánó, ám hitbuzgalommal és hagyománytisztelettel is teli lélek kezdeti kamaszos zavara nemsokára súlyossá és sajnóvá válik: jezsuita növendékként, papjelöltként ugyanis - szerelmi érzések, élmények, csalódások egész sorát éli át. (6) Ez a sajnó zűrzavar, újabb és újabb, néha már erotikus élményekkel erősítve, csaknem egy évtizeden át uralkodik majd érzelmvilágán...

A különben kirobbanó képességű, kiválóan tanuló, több diszciplínában egyenesen iskolaelső ifjú, nem sokkal a parvus actus előtt otthagya az egri papi szemináriumot. 1777 tavaszán Budára költözik, beiratkozik az egyetemre. Ekkortájt kerül Budára Ányos Pál is, akivel Verseggy hamarosan összebarátkozik. (7) Ekkoriban helyezik Pestre könyvtárosként Kreskay Imrét, vele is igen jó viszonyba kerül. A pálos kolostorban, Kreskay könyvtárszobájában és környezetében többször találkozik Ányoson kívül Bessenyeivel, Virág Benedekkel, Révai Miklóssal, Gindl Ágostonnal is. Ambíciókeltő környezet ez: kényelem, kultúra, könyvek, literatúráról folyó társalgás, lelkesedés a poézisért, szerelmi érzéseket is ismerő ifjú szerzetesemberek - alighanem az itteni élmények veszik rá a műveltségtől és jóléttől övezett, s mindemellett nagyon is szabadosan és világiasan élő pálosok soraiba való jelentkezésre.

Noviciusként Márianosztrára Faludi Ferenc költeményeinek kéziratot gyűjteményét vitte magával, s ezekhez a versekhez illesztette aztán a saját zsengeit. Első látásra a barokk, latin leíró költészet mása ez a versvilág. Diána jár az erdőn, Apolló a Múzsákkal, szatírokkal, és pásztorokról, Ceres majorjáról, Bacchus táncairól olvashatunk. Szinte kikiabál azonban néhány jelenet valódi értelme a mitologizálás mögött, s rávilágít az ifjú poétának és szerzetesársainak mindennapi életére. Íme egy kurjongatásoktól kísért, hars fiatalossággal teli, késő esti séta emléke:

*... látjuk a mezőkön tüzét Silvanusnak,
tanyáit az erdő szélén Diannának,
bátran nézzük Lunát mélyében egy kútnak.
Kedvünk is megújul: éjjeli verseket
éneklünk s be töltjük hanggal az Egeket,
felserken az Echo, hallja az éneket,
álmosan kettőzi a szóvégezetet...*

Vagy a koratavaszi kirándulást rajzoló másik vers, amelynek végén a zöldülő vízparton játszadozó, virgonckodó, verekedő, gyerekember szerzetesek eljutnak a városi sokadalomba, s ennek nyomán irodalmunkban először jelenik meg a vurstli s a ringliszép képe:

*Itt van ama lovaglásra tanítgató iskola,
mellynek magos gerendáin függ négy vagy öt paripa,
fábul áll e mesterséggel egybekapcsolt karika,
mellynek sebes szeleknél is sebesebb a forgása.
Itt tanulja a lovaglást, a ki Marshoz esküszik,
felül a fa-ló hátára nyargal mert forgattatik...*

Ugyanakkor a barokk kerterotika is felbukkan a versekben, s ezt is rendre reális események, érzések színezik át. Harmatban fürdő, hófehér testű liliumok, telt kebelű szekfűk kelletik magukat a szerzeteseknek, akik szednek is a virágokból egy csokorra valót - az otthon maradt szűzek (apácák, noviciák) számára. A virágerotika, s a mitológikus nevek mögött máskor egyenesen a nőekkel való mulatozásnak, szerelmi szálak szövődésének a rajza rejlik - összhangban az ifjú szerzetes életrajzának azon adataival, amelyek szerint a pesti zárdaépületekben ekkoriban már nem is egy lánypajtása és szerelmese él...(8)

Korántsem vallástalan versek azonban ezek még. A korabeli, katolikus tartalmú, barokk költészet többek között a témaköreivel, s jellegzetes motívumanyagával is jelen van, olvashatunk a szép zöld cserjékben rejtekező áspiskigyóról, a mézről, amely méreggá válik, a szerencsekockáról, stb... A tradicionális, katolikus tartalmi és formai kereteket azonban néhány esetben már szinte szétfeszíti az áradni akaró, szabad és világias érzelm! Ájtatos miseverseket olvashatunk, melyeket csábító, gyönyörre vágyó, német szerelmes énekek melódiájára írt! Megverselt Miatyánkot, könnyed, derűs, faludias stílus elemekkel! S talán, hívó lélek számára, már egészen ízléstelennek tűnő szövegeket is, amelyekkel a még gyerekember szerzetes zűrzavarában egyszerre szerette volna elsírni gyötrő és emésztő szerelmi érzéseit és erős önvádainak vallásos enyhülése iránti vágyakozását:

*Bűnömnek súlyos terheit
Lelkemnek halálos sebeit
nem titkolhatom, nem tagadhatom,
orvos kezedet
szükség kívánnom
én Jézusom!*

*Tüzes gyötrelmemnek habjait
tüzes szerelmemnek nyilait
nem titkolhatom, nem tagadhatom
orvos kezedet
szükség kívánnom
Kegyés Rosám!*

Ezek immár költészetünk történetét nézve is súlyos gesztusok. A teljességgel hamis, későbarokk illuzionizmusból és annak neveltetéséből induló ifjú ember profanizálásának zűrzavarában minden pályatársánál előbb éli át az avult, régi érzésvilág válságát: s ennek eredményeképpen ő szegül majd szembe elsőnek azzal a maradi, erkölcsi cenzúrájával az irodalomra is átterjesztő szemlélettel, amely szerint a szerelmes vers nem igazi poézis. (9) Kéziratot fűzetébe félszáznál is több, főleg német minták alapján született szerelmes verset jegyez be nemsokára. Am nevét ekkoriban még jóformán senki sem ismeri. A szerelmes vers polgárjoghoz juttatása végül egy évtizeddel később, Révaival, Csokonaival kezdődik.

Gindl Ágoston, Ányos Pál, Kreskay Imre tudta, hogy Verseggy titokban, félig titokban komponálgat is. Kiváló hárfajátékát, kiművelt, szép énekhangját is ismerték, szerették. A fiatal pálos életében a zeneszeretet rövidesen igen jelentőssé válik: újabb fordulattal, a hazai civilizációban szinte egészen ismeretlen színezetűvé változtatja az egész életérzését és érzésvilágát... A francia tájak felől kiáramló, leheletfinom, kecses, korarokokó dalok, csillogó charm-jukkal ekkoriban válnak népszerűvé a szomszédos országokban. Goethe-től, Lessingtől, Herdertől kezdve Hagedorig, Christian Kleis-tig, Christian Félix Weisseig és számos, ma már egészen elfeledett poétáig az egész német irodalmat átjárja a könnyű dalmámor. A Bécsben is bontakozó rokokó précieux zeneszerzői újra- és újrakomponálják ezeket a műveket, s az ő szerzeményeik jutnak majd el a zenei újdonságok iránt mindig is érdeklődő, magyarországi pálosokhoz. Haydn és Anton Steffan kottafüzetei Verseggyhez például, aki csöndes mámorérzéssel ülteti át a szövegüket magyarra. Mint láttuk, a barokk tilalomfájtól nemrégiben oldotta el egész poézisét, rejtőzés nélküli verseket is mert szentelni a szerelemnek, ám ezek az énekek még merészebbek, számára ismeretlen ízűnek mutatják a szerelmet: gyönyörűséges játéknak, az élet örömet fokozó, kicsit felelőtlen, félkomoly érzésnek!

Attól kezdve, hogy ezeket az énekeket megismeri, néhány éven át egyetlen eredeti verset sem ír. A korarokokó dalok átdolgozásába viszi bele inkább újjászíneződő érzésvilágát, az ezek nyomán súlytalanná, szabaddá és önfeledtté váló érzéseit, amelyek problémamentessé oldják végre az általa átültetett énekekre nem egyszer nagyon is érzékeny apácákkal, noviciákkal szövődő szerelmi viszonyait is. Az elkövetkező években igen messzire elmegy ezen az úton, zárdabeli pásztorórák pajzán és ironikus rajzát adja, szeretkezések szexuális részleteit idézi vidáman és aprólékosan... Jelentős a hozzájárulása a kottafüzetek között, hol hárfá, hol fortepiano mellett végzett adaptáló, átdolgozó munkának, az összes ágával együtt. Hagyjuk figyelmen kívül a filológiai különlegességeket, hogy Goethe legelső fordításai születnek meg, hogy a német minták utánzása a nálunk vadonatúj rímes-időmértékes verseléshez vezet, s gondoljunk csupán az európai civilizációban is új rokokó poézis szabados életérzéseire, stílusjellemzőire, verses és zenei nyelvezetére. Ezek szivárognak át most egy olyan nemzethez, amelynek érzülete és gondolkodása számára az említett színezetek mindeddig nagyon is idegenek voltak. 1781 a kéziratos kötetben látható dátum: költőnk tehát korábban Rádaynál, korábban Révainál, korábban Földinél, legelsőként jut el ide. (10) S közvetlen környezetében, később hírnevessé fejlődő, fiatal költőbarátai között hatni is kezd a példája immár, utánzásra és önálló próbálkozásokra csábít, ha szélesebb nyilvánosság előtt rejtve marad is... Verseggyt azonban ekkoriban aligha érdekelte ez. Egész lelkét a közérzetében beállott fordulat töltötte be: fölszabadultsága, életöröme, gondtalansága, szabadságérzése, amely ott ragyog immár szinte minden mondatában. Ez a közérzet kihat fiatalkori jellemére is, megalapozza életbeli merészségét, szokásoktól és szabályoktól akármikor jókedvűen elrugaskodó magatartását, vidáman vitt önállóságát, önbizalmát és iróniáját.

II. Józsefnek a szerzetesrendeket eltörlő rendeletei nem egyszer utalnak a rendek morális szétzüllésére, a rendtagok szabados, a vallásos polgárokat megbotránkozató életstílusára. A korabeli folyóiratok és röpiratok időszerű problémaként emlegették a szerzetesek, apácák szerelmi és szexuális életét. (11) A pappá szentelt, ám reverendáját vidám rokokó világiassággal, néha iróniával viselő ifjú poéta viselkedésmódja, mindennapi magatartása tehát aligha volt párját ritkító ebben az időben. Ám a barátainál korszerűbb lírai világára rövidesen ráépülő gondolkodásmód, az európai szabadgondolkodás szélsőséges eszméi nyomán született, merész gyakorlati politikálásra is ösztönző világszemlélet azonban már az ő nyitottabb nemzedékének a soraiban is nagy ritkaság. A fölszentelést követően Kreil Antallal, Szecsenacz Jakabbal, Görög Demeterrel, Schwartner Mártonnal, Grigely Józseffel hallgatta a budai egyetem óráit, hol többek között Gyurkovics Ferenc, Koppi Károly tanított, tehát a társak és tanárok között többen voltak olyanok, akiknek a neve egy évtized múltán a jakobinusok perirataiban szerepel majd. Ekkortájt kelt írásai is igazolhatják: világszemlélete mindnyájukénál messze radikálisabb volt. És korántsem elvont, az elmélet magasában maradó, inkább nagyon is élettel teli, a napi események sodrában mozgó! Első számú alapjának éppen az az országba szivárgó tiltott politikai röpiratirodalom számít, amely a jozefinista, janzenista, gallikán, vagy néha náluk is szélsőségesebb egyházellenes, sőt nem egyszer mozgósító célzatú, underground nézeteket rejtette. (Könyveinek jegyzéke szerint igen nagy mennyiséget sikerült megszereznie ezekből a néha alig ötven példányban nyomtatott művekből.) (12) Amikor 1784 folyamán a köreikben kirobbanó tehetségéről híres fiatalembert a pálosok pesti ünnepi ígehirdetővé nevezik ki, az első szónoklatain azonnal észrevenni az említett röpiratoknak a nyomát. Ezek a prédikációk ugyanis a közjó, a közhaszon, a közboldogság, a civil társadalom érdekeire néző, élesen egyházellenes megnyilvánulások! Középpontjukban a

demokratikus társadalmi célkitűzések népszerűsítése, s a polgári célokat, a polgári előrelépést, a polgári mentalitás erősödését akadályozó egyházak szenvedélyes elmarasztalása áll! Beszédeinek jozefinista fölfogása kiszélesül a fölvilágosodás történelemfölfogása, Fleury törvényelmélete, a deista filozófia felé, s ha kimondatlanul is, ám az egyháztól egészen elfüggetlenül, az egyén magánügyének minősítik a vallási érzés erősségét és jellegét, sőt színezetének egyenesen az egyén által való, saját vonásaihoz mért megválasztását sugallják. Ilyen megalapozottsággal szólnak azután a pesti polgár napi problémáiról, ítélik el a protestánsüldözést, a papi gógót és a parancsolgatást, az esztelen egyházi vagyonharacoslást, a csodatévő szentképekkel való népbolondításokat, stb. Mindezeket templomban, tömegeknek és felettes hatóságoknak a füle hallatára mondta el - egyébként rendkívüli népszerűséget szerezve magának, néhány írásos emlék szerint rendre óriási szekértömeg támadt a templom táján, amikor prédikált, s még a szomszédos országokból is jöttek emberek meghallgatni őt. (13)

1786 tavasza feszült, mozgalmas időszakot hoz a magyarországi pálosok életében, a császár ekkor rendeli el a szerzetesrend megszüntetését. A kolostorokban megkezdődik a vagyontárgyak számbavétele, a rendtagok összeírása. A szerzeteseknek nyilatkozniuk kell további terveikről, megélhetésükről, alkalmaztatásukkal kapcsolatos elképzeléseikről. Verseghy a császárvárosba készül és polgári egzisztenciát remél. (14) Kötetekké formálja az eddig írott munkáit, és sorban eljuttatja őket a cenzorokhoz. Ezek közül a kéziratos könyvek közül összesen öt maradt ránk. Keresztény ájtatosságok a címe az elsőnek, s ez régebben szerzett imádságait, miseverseit, egyházi énekeit őrzi. Nagyon erős profán érzületet árul ez el, olykor több évszázados szent szövegek vannak itt üde, rokkoló színezetű versekbe szedve. Laicizálni a liturgiát és a polgári rokkoló szépségébe vonni: elsősorban ezt az egész anyagot átfogó célkitűzést érezni a gyűjteményből. A következő kötet Dusch Erkölcsei leveleinek, az Európa-szerte nevezetes, az emberi érzések szabadságjogát sugárzó, a játékos rokkoló próza árnyalatos szépségeit érzékeltető elbeszéléseknek a magyarítása. A harmadik József császár életrajza, amely alighanem bécsi források alapján a Józsefi gondolkodást és morált szerelné népszerűsíteni széles olvasótábornak szánt anekdotáival, amelyekben szenvedélyes jozefinizmussal néha szinte már népmesei vonásokat ruház az uralkodóra. Guyard: Fontos intézés a kereszténységhez a tíz garasos mise és a papi bérlés ellen c. munkájának, az európai egyházellenes röpirattudomány egyik írásának a magyarítása a negyedik mű, amely nyilvánvalóan része volt egy ekkoriban elindított programjának, az underground röpiratok magyarországi megismertetését célzó vállalkozásának. Az ötödik pedig az imént említett prédikációinak gyűjteménye...

Írói, költői, közírói föllépés készült itt: harcos, kiforróban lévő, ha nem is mindenütt egyéni világlátás jegyében. Ám országos igényű programmal: a polgári morál és mentalitás erősítését célzó termékenységgel. A munkák együttes végkicsengéseként profán vallásosságot, deista világnézetet hirdelve, a közhaszonra és közboldogságra néző s emellett az emberi egyéniség megbecsülésére és védelmére is ügyelő, modern polgári nézeteket terjesztve el. A felvilágosult nyugati értelmiség szuggesztív eszméi ezek, amelyek most több írás együttes súlyával kerültek volna át magyar talajba - s amelyeknek népszerűsítése érdekében másfél éven át személyes szerepvállalással minden pályatársánál vakmerőbben még a szószéken is megpróbálkozott.

A feljelentések azonban ekkor már egymást érik ellene. Támadják szónoklatait, elfogják leveleit, s megvádolják a primási udvarban szerelmi viszonyaiért is. Könyveinek kinyomtatását végül az ellene vizsgálatokat vezető egyház akadályozza meg. 1786 őszén pedig személyes sorsát is súlyosan érintő megtorlást alkalmaznak vele szemben - kitiltják a város területéről.

x

Verseghy költői, közírói, később polihisztóriai kibontakozásának van azonban egy másik szála is. Ez 1779 tavaszától, a pesti paloták, polgári otthonok, irodalmi szalonok világából indul el. Kreskay Imre, az Olaszországot, Németországot bejáró, tág látókörű könyvtáros, akinek levelezésében többször fölbukkan Pope, Voltaire, Wieland, valamint Bessenyei, Báróczy s a többi testőrőre neve, komoly terveket dédelgetett ekkoriban: a magyar nyelv szép és a modern nyelvvé való emelése izgatta. Bessenyeivel közösen hamarosan kigondolták a Hazafiúi Magyar Társaság megalapítását. Az Ányos Pál kézírásában fönnmaradt tervezeten öt név szerepel, s ez az öt név minden eddiginél magasabb szintű irodalomszervezésről, polgári irányú célkitűzésekről, eltérő, sőt eddig egyenesen ellenséges szellemi irányzatok összebékítésének megpróbálásáról árulkodik. Bessenyei Horányi Elekkel, az ortodoxiától sem messze eső öreg szerzetessel és Ányossal, az ifjú paulínussal, református a pápista papokkal szövetkezik. Mellettük a városi polgárság és nemesi értelmiség tagjai is szerepelnek, így Rác Sámuel, legelső híresebb belgyógyász professzorunk és Glosius Sámuel, az evangélikus orvos. Ötükön kívül többek között Báróczyinak, Barcsay Ábrahámnak, báró Beleznay Miklós tábornoknak, Majthényiné Beleznay Anna fiának, a fiatal Majthényi Károlynak, Virág Benedeknek, Fejér Antal ügyvédnek, Verseghy földijének, s Verseghynek magának is szerepe van az alapításban. (15) Ez a demokratikus, felvilágosult környezet a korabeli hazai kultúra több fontos fóruma felé nyitotta meg az utat Verseghy előtt: ám a Bessenyeihez, Báróczyhoz fűződő, lelkesedéssel teli kapcsolatánál, a könyvtárába tucatjával bekerülő köteteknél, a társaság körüli fiatal főnemességekkel kialakuló barátságainál, a körben tevékenykedő kiváló polgári szakemberekkel

szövődő ismeretségeinél is jelentősebb volt az ő számára az a nyelvi és művelődési program, ami innen ágazott szét, s aminek szívós és szenvedélyes munkásává vált nemsokára maga is! Tulajdonképpen a hazai kultúra egészének osztatlan megemelésére, nyugatosítására irányult ez, az anyanyelvi céltatok előtérbe állítása ellenére is, s az ifjú abbé is ennek megfelelően munkálkodott rajta: némi szerepe ennek a programnak már az imént említett prédikációk, rőpiratátültetések, miseversek megszületésében is volt.

Az 1787, 88, 89 körül aztán, a kibontakozó tudományos fórumok, literátori társulások, folyóiratok kedvezőbb légkörében, a lendületes társak között, többek között Ráday, Kazinczy, Batsányi körében, Verseghy tevékenységének immár a legfőbb meghatározójává válik a magyar művelődésügy osztatlan szolgálatának programja. Méghozzá szinte elképesztően széles vállalkozókedvel -versszerzőként, színműíróként, zeneszerzőként, esztétaként, grammatikusként, szótáríróként, történészként, közíróként, állatorvosi művek szerzőjeként egyaránt működve. **Versszerzőként** legjobb társainál is többre törő, deista középpontú, közérthetőségre is figyelő filozófiai költészet kísérlete, **színműíróként** az emberi egyenrangúság ekkor még merész gondolatát óvatosan sejtetni próbáló, német nyelvű színjátékok magyar művelődési övezetbe való áttemelése, **zeneszerzőként** polgári otthonokba illő, nehézségek nélkül eljátszható szerzemények segítségével a rokokó zene érzelemszabadságot, gondolkodási szabadságot árasztó világának a népszerűsítése, **esztétaként** az irodalmi művektől mindenek előtt érzékenységnövelő, műveltséggyarapító, eszméltető s cselekvésre ösztönző erőt váró szemléletnek a megfogalmazása, **grammatikusként** a magyar nyelvből a művelt nemzetállam gyakorlati életéhez, napi működéséhez szükséges eszközanyag előtárása, átvizsgálása, csiszolása, **szótáríróként** az összefüggő, a civilizáció valamennyi övezetére vonatkozó magyar szótári rendszernek, emellett az egyes polgári szakmákat segítő szakszótáraknak a megtervezése és anyaggyűjtésük elkezdése, **történészként** a vallások szociális eredetének a részletezése, s a világesemények szigorúan racionális, a polgári józan ész szellemében való magyarázása, **közíróként** az ország gyarapodása érdekében a rangérzékenység száműzésének, s a nemesség részére polgári szakmák elsajátításának az ajánlása, **zoológusként** a haszonállatok betegségeire és gyógyításaira vonatkozó elméleti, gyakorló szakorvosi, sőt egyenesen paraszti ismeretanyag gyűjtése - ezek voltak ekkori munkásságának első számú, pályatársai java részétől egyöntetűen elismert, sőt recenziókban, magánlevelekben, ódáiban néha egyenesen ünnevelt eredményei, részeredményei, elgondolásai. (16) Ennek a teljességgel fölvilágosult, hangsúlyozottan polgári világlátásnak a jegyében él maga is, rendre mindenütt polgári öltözetet viselve, az igényes élethez szükséges jövedelmet is előteremtve, szoros élettársi viszonyban egyik ifjúkori szerelmével, s mindennapos szerepet vállalva városának életében, az olvasókörökben, a szabadkőműves páholyokban, az induló újságok, az ekkoriban szerveződő magyar színtársulat s a német színház munkájában. Egyébként ennek eredményeként gyűlt össze az a szokatlanul nagymennyiségű operaszöveg, színműszöveg, színpadi játékkönyv a budai lakásában, amelyről házikönyvtárának katalógusa tanúskodik. (17)

1790 körül Verseghy lefordítja Millot, francia voltaireánus abbé világtörténetét, és számos, a vallás eredetét az ősi emberi életkörülményekkel magyarázó megjegyzéseket csatol mellé. Könyve erős indulatokat eredményez országszerte, s rövid idő alatt mozgósítja az ortodoxiát ellene. "Nemrégben egy Szerzetes egy olyan tűzre, örök tűzre-való könyvet merészlett szárnyára bocsátani, mellyben minden mesterségét megveti, hogy az ISTEN-től kijelentett Religyiót nevetségessé tehesse." (18) "Ez egy gonosz lelkű Pap: a'ki mind gyűlölségből, mind hitetlenségből sem a' papi Jeleket, se a'papi Hivatalokat nem viseli... Tudományában nem egy, hanem ezerek a' hazugságok... Ravasz róka! Voltért követed? s tudom-is, tudom-is az okát, mért követed? mert t.i. máskülönben ki is sülne tudatlanságod, meg- is bizonyodna hazugságod, tzéllját nem érné istentelenséged... a'kik ez' ember' munkáját olvasták, lássák, ki légyen ő: lássák, hogy sem a' becsüllést, sem a' hitelt, sem az olvasást nem érdemli." Alexovits Vazul, Verseghy egyik idősebb pálos rendtársa írja ezt. (19) A támadások heves tiltakozásra készítetik a magyar progresszió erőit is. "Ez a rendkívül tudatlan Alexovits kinyomtatott valami magyar könyvet, mely tele van zagyvasággal és szeméttel." (20) "Nem lesz addig rend, amíg ezeknek a fickóknak a nyakát ki nem török." (21) A kíméletlenül kemény küzdelmeket a király és a kancellária zárja végül le. Betiltja a könyvet, Verseghyt pedig a nagyszombati papi javítóházba zárja... Miután vallásellenes állításait írásban visszavonja, nemsokára szabadon engedik innen, ám világnézete az elkövetkező időben még inkább radikalizálódik. Már Nagyszombatból, Koppi Károlyhoz küldött leveléből kiderül, hogy főként a franciaországi fejlemények nyomán, másrészt a világtörténelem eseményeiben érzékelt ellenállhatatlan evolúciós előrehaladás eszméje alapján csupán ideiglenesnek ítéli a magyarországi állapotokat, s a régi rend összeomlását várja. Városába visszaérkezve az értelmiség körében érzékelt politikai nyugtalanság, a szerveződő jakobinus csoportok övezetében maga is igyekszik mindent megtenni az események siettetése érdekében. Kapcsolatba kerül Martinoviccsal, Hajnóczyval, Szentmarjayval. (22) Létrehozza Berzeviczy Gergellyel, Kovachich Márton Györggyel a Budai Societas Eruditorumot, hová többek között Koppi, Kreil Antal. Szecsenacz Jakab, Öz Pál, Szentjóni Szabó László, Abaffy Ferenc és sok más jakobinus jár. Terjeszti a forradalmi kátét, Hajnóczytól franciául tanul, s hamarosan lefordítja a Marseillaisét!

A budai forradalmi központ hangadó képviselőjeként tartóztatják le. (1794. XII. 11.) Négy és fél hónappal később a Királyi Tábla halálra ítéli. (1795. V.2.) Két nappal később a Hétszemélyes Tábla

is megerősíti az ítéletet. (1795. V. 4.) Cellájába kivont kardű katona kerül, a kivégzés előtt állók őrzésére vonatkozó előírások szerint, ebben az állapotban várja a választ a királyhoz küldött kegyelmi kérvényére. Egy hónap telik el, forradalmi kézíratait közben különválasztják a bírósági dokumentumoktól, hogy a hóhér majd máglyán égesse el őket. Június első napján a refektóriumba viszik, s értesítik az ítéletet meghatározatlan idejű várfogságra változtató uralkodói elhatározásról. Életét Martinovics kivégzésének köszönheti Kazinczy szerint, a rezsím nem akart még egy papi ruhájú áldozatot. Augusztus közepén, írásainak elégetése után elszállítják az országból. Kufsteinbe, Grazba, később Brűnnbe kerül - közel kilenc esztendő telt majd el az osztrák várbörtönökben.

x

Közkeletű felfogás, hogy Verseglyt a börtönévek törték meg, következtükben veszítette el magatartása és munkássága radikalizmusát és erejét. Ezzel szemben nézzük meg, miket is írt a várbörtönök celláiban, majd röviddel szabadulása, városába való visszatérése után. **Versszerzőként** költőtársai közül legelsőként, herderiánus fejlődéselvű, természettudományos közelítésű, közérthetőségre is törekvő filozófiai költeményeket, **regényíróként** a francia felvilágosodás társadalomtervének, közművelődési és nevelési elképzeléseinek részleteit népszerűsítő, széles rétegek számára is olvasmányos románokat, **színpadi szerzőként** a kiművelt kultúrállam tervéhez kapcsolódóan, a korabeli balett- és táncművészet legjellegzetesebb vonásainak a magyarországi megismertetésére vállalkozó szöveggönyveket és szűzséket, **esztétaként** a közérdekűsége, közhasznúságra, s a humanitás szolgálatára való összpontosítást vezérelvű megjelölő, antiklasszicista, antiparnasszista írásokat, **grammatikusként** az ortográfia és a nyelvújítás ügyében a nemzet valamennyi rétegének érdekeire ügyelő, az élő mindennapi nyelvet alapul vevő munkákat, **történeíróként** a természetes fejlődésből levezetett, reményei szerint nemsokára már nálunk is érvényre jutó ösztönzetes együttműködés sorsformáló erejét, ígértes esélyeit sejtető műveket, **közíróként** a modern, szervezett, intézményesített értelmiségi összeműködést eszményítő, ennek érdekében érvelő, mások gyakorlati intézményterveket is tartalmazó fölhívásokat, **zoológusként** a nemzeti és állampolgári vagyongyarapodás szempontjából ekkoriban kulcsfontosságú exportállatok megóvását és gyógyítását előmozdító segédkönyveket - voltaképpen pontosan ugyanazt a széles, polgárosodást célzó ösztönzetes programot folytatva, amelyet még a meghurcolása előtti időben elkezdett! (23) Életművének legkiválóbb darabjai, több kötetnyi regénye, verses regénye, vígeposza, számos esztétikai és grammatikai munkája, néhány összesítő világtörténete, összefoglaló igényű állatorvosi műve született meg ebben az időben - ezek közül néhányba, erős óvatossággal ugyan, ám néhány jakobinus eszméjét is visszacsempészte. Programjának kiterjedtségét és közcélú termékenységét tekintve - talán - Kazinczy áll már csak ekkor előtte, aki egyébként nemsokára nagyon óvatossá válik vele szemben, országos vezérszerepre is alkalmas vetélytársat sejtve meg benne. (24) Mindemellett a börtönéveket követő műveiben irodalomtörténeti szempontból is újszerű értékek jelennek meg, így a népi műveltség idealizálatlan, reális vonásai iránti érzékenység, az országhoz, az országrészekhez, a szülőföldhöz való intenzív és érzelmes viszonyulás, a személyiség, az egyes ember pszichikuma iránti elmélyülő érdeklődés, s ugyanakkor időnként már a műalkotások eredetiségének az igénye is - vagyis azok a jellegzetességek, amelyek majd a magyar romantikus irodalmat jellemzik majd néhány évtized múltán. Hazafias lelkesedéstől teli költemények, lokálpatrióta tájversek, súlyos családi és személyes gondokat megelevenítő prózaversek, intim, poétikus vallomások jelzik ennek az eddigiéknél jóval nyíltabb, mélyebb, emberibb övezetben mozgó érzésvilágnak az érvényét - s a nagy nyugati irodalmak példái nyomán ennek nálunk majd az eljövendő nemzedékeket jellemző érzéskörnek az elterjesztésére is el volt szánva...

Nem a börtönévek törték meg őt voltaképpen, sokkal inkább az az opportunus világ, amelybe csaknem egy évtized után visszaérkezett. A terrorba fulladt francia forradalom véres példája gyanakvóvá tette az egykori jakobinusokkal szemben még az ország progresszív erőit is, a régi, monarchikus rendszernek pedig a rend és nyugalom mellett ekkor már az állampolgárok csöndes gazdagodását is sikerült elérnie. A közhangulatot hitelesen tükrözi a forradalmár Újgyörgyi Józsefnek Kazinczyhoz küldött levele: kiderül belőle, hogy a börtönéből kiszabadult tisztviselő évekig szinte mindenütt csak az emberek megvetését érezte a múltja miatt. Udvarolni kezdett egy lánynak: durván kitiltották azonban a házból, jakobinuságára célozva. Migazzi püspök, családjának régi jóismerőse állást igyekezett szerezni neki, ám próbálkozása olyan széleskörű és indulatos ellenállást váltott ki, hogy hamarosan kénytelen volt visszakozni. Amikor fölkereste sorban egymás után az ország vezetőit alkalmazásának és megélhetésének elősegítését remélve, senki sem akart szóba állni vele. Még nyolc esztendő múlva is, mikor szülővárosában megüresedett egy állás, egészen eredménytelenül próbálkozott a megszerzésével, a jelöltek jegyzékére sem akarták fölvenni... A börtönből legutolsóként hazatérő Verseglyt különösen komoly gyanakvás és ellenérzés övezi, annál is inkább mivel az életben maradtak sorából senkinek sem volt a jakobinus mozgalomban olyan súlyos szerepe, mint neki. Néhány főrangú és komoly tekintélyű familia, Szapáryék, Széchenyiék, Prónayék, Majthényiék, akik közel álltak egykor a jakobinusokhoz, akik vagy gyanúsítottakként, vagy más esetben néhány ifjú családtaguk miatt még a periratokban is rendre szerepelnek, igyekeznek ugyan segíteni, állást és megélhetést

nyújtani az alig szabadult szerzetesnek. (25) Ám politikai elvbarátságukra most már nem számíthatott, mert nézeteik alaposan megváltoztak, s mindennemű radikalizmust ugyanúgy értelmetlennek ítélték immár évek óta, mint szerte az országban az egykor a jakobinusokkal rokonszenvező, aztán csalódottá, majd a csöndes nemzeti előrehaladás és gyarapodás reményében aulikusává vált nemesek, polgárok, értelmiségiek.

Ám a könyveiből kibontakozó társadalmi és művelődési program megvalósításához sincsenek immár partnerei. A nem egyszer súlyosan, meghurcolt és óvatossá vált pályatársak az adott szituációban realisabb és égetőbb szükségű célokra összpontosítanak, s elsősorban a nyelvművelésen és a nyelvújításon munkálkodnak. Így Verseghynek a börtönben készült művei iránt az irodalmi világ érdeklődése nagyon gyorsan elapad.

Verseghy lendületes tevékenységét kezdetben nem zavarja meg a műveit övező visszhangtalanság és a személyével összefüggésben nem egyszer érzékelt riadalom. Megpróbál korának légköréhez, törekvéseihez, a korabeli irodalmi élet irányaihoz alkalmazkodni. Társadalomfölfogásában a talajtalanná vált revolúciós igényeket a polgárosodás irányába mozduló, széles, nemzeti alapú evolúció szorgalmazása váltja föl, nyilvános, mindennapos szerepvállalásában pedig a nemzeti evolúció alapvető akadályát jelentő, igen súlyos nyelvi elmaradottság minél gyorsabb megszüntetése az, amelyre most szinte minden energiáját mozgósítani igyekszik. Két kiterjedt, komoly vállalkozással jelentkezik nemsokára, előbb egy németül megírt rendszeres magyar nyelvtannal, majd egy, az egész nyelvszemléletét átfogóan, összefüggően, indítékaival együtt érzékeltető munkával.(26) E művekre azonban még rosszabb sors vár, mint az érdektelenséggel övezett előzőekre, nyelvtudományi művei már indulatokat élesztenek ellene.

Verseghy nyelvtudósi munkássága a modern nyelvtudomány, nyelvfilozófia és nyelvészeti egybehangzó véleménye szerint igen jelentős, néhány vonatkozásában nemzetközi mércével mérve is számottevő volt. Életművének ezt az ágát szeretnénk ezért részletesebben is áttekinteni. Kezdjük munkásságának elméleti alapozásánál. Verseghy tagadja a nyelv isteni eredetét, elutasítja azokat a nézeteket is, amelyek szerint a nyelv valamilyen ősi, osztársadalmi megegyezés nyomán született volna meg. Véleménye szerint a nyelvet és a nyelv használatát a primitív ember napi szükségletei eredményezték. A társadalom tevékenységével és életével együtt változott, gyarapodott, szélesedett azután a nyelv is, és vált évszázadról évszázadra mind érettebbé, gazdagabbá. A nyelvhelyesség és a nyelvművelés ügyében ezért nézete szerint mindig a nyelvevolúció csúcán álló, aktuális nyelvállapotot indokolt alapul venni. Az aktuális nyelvállapot azonban semmiképpen sem azonos az egyes írók vagy nyelvészek nyelvhasználatával, sokkal inkább az országszerte, a nemzet minden rétegében érvényes nyelvhasználat, nyelvszokás, élőbeszéd együttesét jelenti. Az eképpen értelmezett aktuális nyelvállapotból állapítja meg a magyar nyelv rendszerét, s részben a nyelvhasználat és nyelvművelés módszereit is... Nézzük, hogy a nyelvi rendszer és a nyelvhasználat ügyében melyek is voltak a nálunk újnak vagy ritkának számító nézetei. Már a helyes nyelvhasználat alapszabályának megállapítása is ilyen:

... a most élő egész nemzet közakarattyját ösmerem én el legfőbb és egyetlenegy bírónak, mely a filologyában analógiának mondatik...

Ettől, tehát a közszokástól, az analógiától való eltérés nevében marasztalja el és ítéli mellőzendőnek az íkes ragozást, amely az akkori magyar nyelvben valóban ritka és ingatag ragozási változat volt, a birtokszón a többség kifejezésére kitett többesjelet (lengyelek királyai helyett tehát lengyelek királyai), a jelzői számnevek és gyűjtőnevek utáni névszón kitett többesjelet (ezer katonák helyett tehát ezer katona) a befejezett melléknévi igenév kettős jelölést (eladatott ház és eladott ház helyett, tehát csak egyszerűen, eladott ház), s részben, a mindennapi ejtéstől eltérő, a szavak elemzésén alapuló, ún. etimologikus írásmódot, valamint sok más, apróbb nyelvhasználati jellegzetességet is. A közszokás, az analógia elvét egyébként érvényesíti a nyelv megújításának problémáiban is, emiatt ítéli el a meghonosított idegen szavakat nyelvünkől száműzni igyekvő, ún. purizmust, vagy az elfeledett, régi szavak, szófordulatok, nyelvi elemek és az elavult, csupán szűk övezetekben érvényesülő nyelvi jelenségek újjáélesztésére irányuló próbálkozásokat. Ez a közszokás szabályozó erejét alapul vévő nyelvszemlélet avatta őt voltaképpen szuverén nyelvesszé az akkori magyar nyelvtudomány egyik vezető egyéniségévé. (27)

Szeretnénk fölidézni a nyelvművelésre vonatkozó újszerűnek számító nézetét is. Verseghy híve a nyelvek nemzetközi nyitottságának mindazon nyelvi értékek egymástól való átvételének, amelyek grammatikai zavarok nélkül meghonosíthatóak, szavával élve nemzetesíthetőek, s amelyekkel a nemzeti nyelvek ereje megnövelhető. Elítéli ugyanakkor az egyes nemzeti nyelvrétegek, így a nyelvjárások, az irodalmi nyelv, a szakmai nyelvezetek elemeinek egymással való összemosását. Elgondolása szerint az igazi nyelvművelés egyszerre ügyel az egyetemes emberi, a nemzeti, s a nemzetben élő rétegek és csoportok érdekeire: igyekszik előmozdítani a nemzetek egymással való, minél szélesebb érintkezését, a nyelvi értékek egymáshoz való átáramlását. Emellett megpróbálja színvonalassá emelni az egyes nemzetek kultúrnyelvét, és ugyanakkor védelmezi az egyes

nyelvjárások, műveltségi övezetek, szakmák nyelvi jellegzetességeit és nyelvi önállóságát is. Eképpen érhető el szerinte egyetemesen is, nemzetileg is és a nemzet rétegeiben is a nyelvhasználat végső, nagyszerű céljának megvalósulása, az értelem világosodásának, a szív nemesedésének a segítése s ezek révén a mind magasabb szintű emberiségnek, emberségnek a világban való térhódítása. Ennek a sulzeri, adelungi, condillaci, herderi gondolathullámokon megszületett szemléletnek a végső eleme, vagyis az emberségre vezérlés elvének a nyelvművelői munka centrumába való állítása az akkori európai nyelvészeti irodalomban mindenképpen páratlan. S hogy korántsem elmélet ez csupán nála, hanem nyelvművelő munkássága egészét átható gyakorlati program, azt egyebek mellett a nyelvjárások rendszerezése, értékeik szemmel-tartása, a művelődés csaknem valamennyi övezetéből a szuverén szókészlet összegyűjtésének próbálása, szakszótárak egész sorának, európai méretekben nézve is ritka szélességű skálájának a szakszerű megtervezése és részben elkészítése, néhány szakszótárnak a szómagyarázatok részletessége révén szaklexikonná szélesítése, a szócikkelyekben rendre esztétikai és etikai célzatok érvényesítése, nyelvtani és nyelvemléti írásainak erkölcsi nevelő erőt ígérő versekkel való illusztrálása, majd szép számmal megjelenő nyelvtankönyveinek szinte minden részletében érvényesülő erkölcsi célzatossága is jelzi rövidesen. Valóban egyidejűleg próbálta meg nyelvművelői munkájával elősegíteni az emberi értelem nyiltabbá, világosabbá válását s az ember érzelmi és erkölcsi világának nemesedését.(28)

Ezt a tág horizontú, a nyelvtudóstól enciklopédikus színezetű, néhol polihisztor szélességű munkálkodást igénylő nyelvművelő programot a pályatársak részéről önmagában még nem övezi ellenérzés, a nyelvhasználatra és a nyelvi rendszer megállapítására vonatkozó alapelveket és javaslatokat viszont már igen sokan élénken és ingerülten ellenzik. Révai Miklós és körének historikus, történeti nyelvvizsgálatra épülő, a nyelvet ősi elemei irányából megérteni és rendszerezni próbáló, az élő nyelvállapotot eltorzultnak és zavarosnak, szabályszerűségeit mellőzőnek ítélő iskolája az uralkodó ekkoriban a magyar nyelvészetben, s nemsokára élesen össze is csap a vele merőben ellentétes nyelvészemlélettel. Révai Miklós Schlegel-nél is, Grimmnél is korábban, úttörőként próbálkozik a nyelvfejlődés állapotát összehasonlító és abból szabályokat elvonó eljárással s a nyelv egész rendszerének és az egyes nyelvi jelenségeknek a nyelvfejlődési szabályok alapján való magyarázásával, így voltaképpen a magyar nyelvtudományban most először alakul ki olyan pennaháború, amelyet szemléletük révén az európai nyelvészet élvonalát megközelítő s néhány részterületen európai mércével mérve is újszerű elgondolásokat érvényesítő nyelvészek vívnak meg.

Révai Miklós a küzdelem folyamán hatalmas történeti apparátust, ősi magyar nyelvemlékek példaanyagát, a rokonnyelvekre vonatkozóan végzett nyelvhasználati és elemzések sorát mozgósítja annak igazolására, mennyire indokolt az élőnyelvi analógia módszertani mellőzése, mennyire jogosult az ikes ragozás, a többesjel a birtokszón és a számjelzős névszón, a kettős képzés a befejezett melléknévi igenév esetében, az etimológikus írásmód és még sok más, szerényebb jelentőségű eljárás. Tulajdonképpen különlegesen ellentétesek az összeütköző nézetek, s azóta is, még a modern nyelvtudománynak is gondokat jelent számos nyelvhasználati probléma elbírálásakor a nyelvfejlődési szabályoknak és az élő nyelvállapot szabályszerűségeinek az együttes, pontos és arányos mérlegelése. A kor Révai tagadhatatlanul látványosabb és hatásosabb fölfogását tudományosabbnak, titkok fölfejtésére képesnek és igen mélyen járónak ítélte, ezért a pályatársak rendre ő mellé álltak, míg ellenfelének színtelenebb, az ismert, élő nyelvhasználatra épülő s ráadásul a műveletlenebb néprétegek nyelvviségét is számbavevő munkássága inkább csak megbotránkoztat eredményezett. Néhányan - egykori szóhasználattal élve - egyenesen a nép sepreje nyelvhasználatának az elterjedésétől tartottak. Főképpen a tekintélyesebb tudományosságú Révai fölfogása hagyományozódott tovább ezért a nyelvhasználatban, s gyanús, a nyelvészetben is politizáló ellenfelének a megoldásaiból inkább csak azok mentek át a nyelvi gyakorlatba, amelyek a megfogalmazást meggyorsító, egyszerűsítő erejük révén a spontán nyelvérzék számára szinte elkerülhetetlenek voltak, mint például a számjelzős szavak egyes száma, a gyűjtőnevek utáni egyes szám, a melléknévi igeneveknél az egységesítés. A tekintélye tetőpontján lévő Révai több tényezőre is kiterjedő helyzeti előnyét és ellenfelét személyében is mélységesen elítélő véleményét vitázási stílusa is érzékelteti. Az egyik vitairatot növendékével íratja meg, majd maga álnéven, mintegy növendékei nevében szólal meg, vitapartnerére szidalmak és megalázó sértések egész sorát szórva.(29) Ezek a kötetek tovább fokozták a Verseggyvel kapcsolatos, ellenséges érzületet, s még azoknak az írásainak a megítélésére is kihatottak, amelyeket eddig inkább csak némaság övezett. Többek között Kazinczy és köre is élesen elmarasztalja emelkedettséget nélkülöző nyelvhasználati elgondolásait - emellett populárisabb, szélesebb rétegek műveltségi szintjére is tekintettel lévő szemléletének nyomait egyéb munkáiban, így regényeiben, verses epikájában, vígposzában.

Kazinczyék támadása a figyelem középpontjába hozta Verseggy műalkotásainak a gyengeségeit is, a programadó igyekezet és a gyakorlatiaság miatt a mindennapiság övezeteiben sokat időző, s ezért nem egyszer alacsony röptű gondolkodást, a praktikumra való összpontosítás nyomán sűrűn jelentkező írói elszíntelenedést, amellet a művek elnagyoltan, szervesen összeálló, pallérozatlan

esztétikai alkatát. Hangos bírálatok, legyintő lekicsinylések egymás után érik most már ezek miatt is.(30)

1805, 1806 körül kezd kialakulni, 1807 folyamán a fogságban és közvetlenül a fogság után írt összes munka megjelenése majd nyomasztó visszhangja után pedig végleg nyilvánvalóvá válik: a pályatársai javától elkülönült utakon járó írónak és nyelvtudósnak sem a programjára, sem a műveire, sem a személyére nincsen szüksége az irodalmi életnek! Ennek fölismerését Verseghy lépései is tükrözik. Helyzete fölmérésének tudható be, hogy Révai Miklós körének durva támadásaira véleménye változatlansága ellenére is csupán egy nagyon rövid, visszavonuló nyilatkozattal válaszol, Révai követőivel, továbbá a puristákkal, s a nyelvújítás szélsőséges szárnyával szemben neki ítelt vezérszerepet pedig elhárítja magától. Révai halála után még csak meg sem próbálja megpályázni a megüresedett egyetemi nyelvészprofesszori állást, Kazinczyék bírálataira már nem is reagál, s a kortárs magyar irodalmat érintő megjegyzésektől messzemenően óvakodik. (31)

Ezekben a visszavonuló mozdulatokban azonban a sértettségnek semmi nyoma nincsen, az ekkoriból megmaradt megnyilatkozásait, megjegyzéseit egy olyan színezet járja át inkább, amely szerint ő most már magánembernek érzi magát. Azokat a nagyobb, összefoglaló igényű munkáit, amelyekhez jelentős mennyiségű anyagot gyűjtött össze, ám megírásukat nem végezte el még, így összegező világtörténetét, összegező grammatikáját, nyelvelméleti rendszerzését nyugodt, csöndes, az időmúlásra nem sokat adó munkatempóban elkészíti még, és néha név nélkül, néha a saját pénzén meg is jelenteti őket, ám ezek mellett már csak a megélhetéséhez szükséges, alkalmi megbízásokat vállalja el és saját indíttatásából, vérbeli alkotói ihletből egyetlen egy színművet, regényt, esztétikai, nyelvészeti vagy zeneelméleti munkát, sőt még verset sem nagyon ír ezután... Azon eszméit persze, amelyek eddigi irodalmi, nyelvművelői és művelődési programját vezérelték, még a megbízásokból származó aprómunkákban sem mellózi. A polgárosodást és a polgári életvitel megerősödését célzó elgondolásai némi szordinóval ugyan, de ott élnek gazdasági írásaiban, alkalmi szótáraiban, iskolai nyelvtankönyvei sorában, a hétköznapi levelezéshez mintákat szolgáltató gyűjteményeiben például, amelyek nem mások voltaképpen, mint parányi, értékes elemei annak a televénynek, amelyből majd az általa nagyon várt, s munkásságának alapvető irányait maradéktalanul igazoló, nagy magyar reformmozgalom születik meg.(32)

x

Verseghy szűk övezetben mozgó, csöndes, visszavonult polgári életet élt ezután csaknem másfél évtizeden át. Anyagi helyzete kiegyensúlyozott, jövedelme a városi polgárok átlagjövedelménél valamivel magasabb volt, ám nagyon sokat vesződött ezért arisztokrata gyerekek nevelésével, monoton munkát igénylő, érdeklődésétől messze eső megbízásokkal, nyomasztó és szemrontó nyomdai, szövegkorrektori aprómunkákkal. (33) Közel kilencven esztendő édesanyjáról és anyjának szolgálójáról is ő gondoskodott, s ugyanakkor - egyre sűrűbben - mozgását akadályozó izületi csúsz gyötörte. Ezekről a gondoktól eltekintve azonban élete végül is zavartalan volt...

Életútjának hátralévő másfél évtizede már nem irodalomtörténeti értékű. Írásai a főképpen a háztartása fennmaradásáért tevékenykedő ember munkái immár. Hurutus betegségekben, tüdőgyulladásban halt meg, az irodalmi világtól immár évtizednyi idő óta, mélyen elfeledve. (1822. XII. 15.) Temetésén néhány ifjú újságíró mellett elsősorban szomszédai és a vízivárosi polgárok jelentek meg, egykori pályatársainak soraiból senki sem állt a sírjánál.

JEGYZETEK

(1) Xavier de Feller: *Itinéraire, ou Voyages 'de Mr. Abbé de Feller en diverses parties de l'Europe en Hongrie, en Transylvanie...* Paris 1822.

(2) Karkecz Alajos: *Szolnok város közigazgatásának és plébániájának története*, Eger, 1885. 119. p.; Orosz Ernő: *Heves- és a volt Külső-Szolnok Egyesült vármegyék nemes családjai*, Eger 1906. 326. p.; Kaposvári Gyula: *Újabb adatok Verseghy Ferenc és szüleinek szolnoki éveikhez; megjelent az In memoriam Verseghy Ferenc c. kiadvány második kötetében*, Szolnok, 1983. 60.p.

(3) Karkecz i.m., Botár Imre: *Szolnok települési, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII. században*, Szolnok 1941.44. p.; Császár Elemér: *Verseghy Ferencz élete és művei*, Bp. 1903.

(4) Császár i.m. 6. p. Szauder József: *Verseghy pályakezdése; megj. A romantika útján c. kötetben*, Bp. 1961.52. p.

(5) Szauder i.m.

(6) Szaitz Leó: *Magyar és Erdély-Országnak rövid Ismérete*, Pesten 1791. Leskó József: *Szaicz Leó, a katolikus újságíró magyar úttörője*, Kath. Szemle 1898. Szauder i.m.

(7) Császár Elemér: *Ányos Pál*, Bp. 1912.207.208. p. Gorzó Gellért: *Adalékok Verseghy Ferencz életéhez és költészetéhez*, ItK 1914.

(8) Verseghy Ferenc kiadatlan írásai, 1. kötet, Szolnok 1982.

- (9) Szauder i.m.
- (10) Szauder i.m.
- (11) Császár: Verseggy... 25. Verseggy könyvtára, Bp. 1984.
- (12) Verseggy könyvtára, Bp. 1984
- (13) Verseggy vígeposzának életrajzi háttéréről, Itk, 1975. 49.
- (14) Verseggy vígeposzának.... 47.
- (15) Szauder i.m.; Verseggy vígeposzának... 48.
- (16) Szauder i.m.; Szauder József: Verseggy és Herder, megj. A romantika útján c. kötetben, Bp. 1961. Gáldi László: Verseggy, a szótáríró, Magyar Nyelvőr, 1957. 3. Tordai György: Verseggy Ferenc filozófiai nézeteiről, megj. a Verseggy Ferenc 1757-1822. c. kötetben, Szolnok 1957. Margócsy István: Verseggy szerepe kora irodalmi életében, megj. az In memoriam Verseggy Ferenc c. kötetben, Szolnok 1983.
- (17) Verseggy könyvtára, Bp. 1984.
- (18) Szaitz Leó i.m. 244.
- (19) Alexovits Vazul: A' könyvek szabados olvasásáról... Pesten 1792.
- (20) Martinovics Ignác. Idézi Közi-Horváth József: Alexovits Vazul... Győr, 1930. 42.
- (21) Laczkovics János. Idézi Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete, Bp. 1931. IV. 191.
- (22) Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai, Bp. 1957. I. LM. 340., 341. Bónis György: Hajnóczy József, Bp. 1954.
- (23) Szauder József: Verseggy és... i.m. Verseggy Ferenc kiadatlan írásai, II. kötet. Szolnok, Verseggy F. Megyei Könyvtár, 1982.
- (24) Szauder József: Verseggy és...147
- (25) Császár i.m. Halász Gábor: Az értelem keresése, Bp. é.n. 106. Gálos Rezső: Egy esztendő Verseggy Ferenc életéből, Győr, 1935. Benda i.m.
- (26) Neufferfasste Ungarische sprachlehre... Pest 1805. A tiszta magyarság... Pest 1805.
- (27) Terestyéni Ferenc: Verseggy Ferenc, a nyelvtudós, megj.: Verseggy Ferenc 1757-1822, Szolnok 1957. Kovács Ferenc: Verseggy Ferenc nyelvtudományi törekvésének korszerűsége, megj.:In memoriam Verseggy Ferenc, Szolnok, 1973. Margócsy i.m. Császár i.m.
- (28) Terestyéni i.m. Margócsy i.m.
- (29) Boldogréti Víg László [Horvát István]: Vérségi Ferentznek megfogyatkozott okoskodása a Tiszta magyarságban, Pest 1806. Világosvári Miklósfői János [Révai Miklós]: Versegi Ferentznek tisztasággal kérkedő, tisztátalan magyarsága, Pest 1805. Fényfalvi Kardos Adorján [Révai Miklós]: Versegi Ferentznek megsalatkozott egyetlen motskolódásai, Pest 1806.
- (30) Császár i.m. Szauder József: Verseggy és... i.m.
- (31) Margócsy: i.m.
- (32) Szauder: Verseggy és... i.m.; Verseggy Ferenc kiadatlan írásai, 2. k. Szolnok, VFMK, 1982.
- (33) Császár i.m. Illésy János: Verseggy Ferenc és az egyetemi nyomda, Magyar Könyvszemle 1897.